

İKİTELLİ CURA (RUZBA) İCRASI, AKTARIMI VE ÂŞİK NESİMİ ÇİMEN'İN BU BAĞLAMDAKİ YERİ VE ÖNEMİ*

◆
PERFORMANCE, TRANSMISSION OF TWO-STRING CURA (RUZBA) AND
THE PLACE AND IMPORTANCE OF ÂŞİK NESİMİ ÇİMEN IN THIS CONTEXT

Makbule ORAL**

Erol DERAN***

ÖZ: Bu araştırmada, oldukça köklü bir geçmişi olan ırızva, ruzba olarak da bilinen, günümüzde ise daha çok ikitelli bağlama, ikitelli cura olarak tanımlanan çalgının yapısal özellikleri ve icra biçimi ele alınacaktır. Aynı zamanda çalgının bir kültürün aktarılmasındaki ve yaşatılmasındaki önemli payının vurgulanması amaçlanmıştır. Bu süreçte ikitelli bağlama/curanın yüzyılları aşarak günümüze taşınmasında en önemli ve en son halkalardan biri olan Âşık Nesimi Çimen'in rolü üzerinde durulmuştur. Çalışmada, verilerin toplanmasında kaynak taraması ve yapılanmış görüşme yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmada, 14. yüzyılda Kaygusuz Abdal'ın bir şiirinde rastlanılan "ikitelli" sazın, o zamandan bu zamana Alevi inanç ve kültüründe kullanılageldiği ve önemli bir parçası olduğu görülmüştür. Kendine özgü bir düzen ve çalım tekniği ile icra edilen ikitelli bağlama/cura, iki sıra telden oluşan ve şelpe (pençe) tekniği ile çalınan iki sesli bir çalgıdır. İkitelli bağlama/curanın yerelden ulusala, ulusaldan uluslararasına taşınmasında yaptığı çalışmalarla Âşık Nesimi Çimen'in büyük hizmetleri olmuştur. İkitelli curanın çalım tekniğini kendine özgü, geliştirerek icra eden Nesimi, bilinçli çabasıyla bu çalgının daha tanınır olmasını sağlarken aynı zamanda yok olmasının da önüne geçmeye çalışmıştır. Sonuç olarak ikitelli bağlama/cura, bir çalgı olmanın ötesine geçerek bir kültürün taşıyıcı unsurlarından biri olmuş ve günümüze kadar yaşamış ve yaşatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkitelli Cura, Nesimi Sazı, Ruzba Düzeni, Şelpe Tekniği, Alevi Müziği.

ABSTRACT: In this study, structural characteristics and mode of performance of the long-standing instrument which is mostly called two-string bağlama, two-string cura today and also known as ırızva and ruzba will be discussed. It is also aimed to emphasize the important role of the instrument in the transmission and conservation of a culture. For this, the role of Âşık Nesimi Çimen, one of the most important and recent links in the process of bringing the two-string bağlama/cura to the present beyond the centuries has been emphasized. In the study, literature review and structured interview methods were used to collect data. In the study, it is seen that the "two-string" instrument encountered in a poem of Kaygusuz Abdal in the 14th century has been used in the Alevi belief and culture since then and is an important

* Bu çalışma, yayımlanmamış sanatta yeterlik tez çalışmasından üretilmiştir.

** Halic Üniversitesi Türk Musikisi Anasanat Dalı Sanatta Yeterlik Öğrencisi/İstanbul - makbuleoral1@hotmail.com

*** Prof. Dr. - Halic Üniversitesi Türk Musikisi Anasanat Dalı/İstanbul-erolderan@gmail.com

part of it. Two-string bağlama/cura which is performed with a unique tuning and playing technique is a dual sound instrument consisting of two rows of string and played with tapping (clawing) technique. Âşık Nesimi Çimen greatly served the transmission of two-string bağlama/cura from local to national, from national to international with his studies. Nesimi performed the two-string cura with the technique developed by him and made this instrument known more with his conscious efforts and also made efforts to prevent the disappearance of this instrument. As a result, two-string bağlama/cura has moved beyond being just an instrument, and has become one of the carrier elements of a culture and survived until today.

Keywords: Two-string Cura, Nesimi's instrument, Ruzba Tune, Şelpe (Tapping) Technique, Alevi Music.

Giriş

Ülkemizde ikitelli cura geçmişten günümüze daha çok Teke yöresi (Burdur, Muğla) ile İç - Doğu - Güneydoğu - Akdeniz Bölgelerinde (Kayseri - Sarız, Malatya - Arguvan, Kahramanmaraş - Elbistan) kendine özgü çalım biçimleriyle icra edilerek yaşatılmış ve aktarılmıştır. Söz konusu yörelerde ikitelli cura ustaları yetişmiş ve çalgı, bu ustaların özel çabaları ile gelişmiş, var olmuş ve tanınmıştır. Batı'da üç tellinin yanı sıra iki telli de icra eden (Ekici, 1993: 12) Ramazan Güngör, Doğu'da Nesimi Çimen ön plana çıkan önemli ikitelli cura icracıları arasındadır. Burada asıl olan kültürel öge ve bunun kültürel mensubiyeti olan kişilerle birlikte taşınması olunca tam anlamıyla bir coğrafi sınır çizilememektedir. Çeşitli nedenlerle yerleşim yerlerinden göç eden kişi ve/veya grup kültürünü de beraberinde götürür ve yaşamaya, yaşatmaya devam eder. Bu durumda kültürel dokunun coğrafi sınırları da genişlemiş olur. Öyle ki Alevilerin icra ettiği ikitelli cura, İç Anadolu'nun doğusundan Doğu Anadolu'nun batısına, Güney, Doğu Anadolu'nun batısından Akdeniz'in doğusuna Alevilerin yoğun olarak yaşadığı farklı komşu yörelerde ve geniş bir coğrafyada icra edilmektedir.

Geçmişten günümüze bağlamanın değişimi ve gelişimiyle birlikte özellikle tel sayısının çoğalmasıyla mızrapla çalmanın yaygınlık kazanması ikitellinin icrasını zayıflatmıştır. İkitelli cura, bugün az sayıda icra ediliyor olsa da geleneklerine bağlı kişilerin çalışmalarıyla yok olmadan günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir.

Âşıklık/Zakirlik¹ geleneğinde şiirle verilmek istenen inançsal, toplumsal ve kültürel mesajın kalıcı olmasında, toplumsal hafızanın oluşmasında ve gelecek kuşağa aktarılmasında bağlama bir çalgı olarak oldukça önemli bir işlev görmüştür. Araştırmacı Bayram Durbilmez, sazın işlevlerini sıralarken dinleyicinin ilgisini ve sözün etkisini artırdığına vurgu yapmaktadır (Durbilmez, 2010: 157). Bu anlamda bağlama sözün daha kolay öğrenilmesinde ve kolay hatırlanmasında önemli bir araç olmuştur. Sözün, dolayısıyla inancın ve kültürün taşınmasındaki önemli payından dolayı saza Alevi toplumu tarafından kutsallık payesi biçilmiştir. Mustafa

¹ Zakir: Cemde, on iki hizmet sıralamasında yer alan, deyiş, düvaz, miraçlama söyleme ve saz çalma görevini yerine getiren kimse (Korkmaz, 2016: 717).

Kemal Atatürk'ün "Beyler, bu gördüğünüz küçük sazın bağrında bir milletin kültürü dile geliyor." sözü adeta ikitelli cura bünyesinde vücut bulmaktadır. İki sıra telli ve iki sesli olan ihtiyaca göre kimi zaman iki, kimi zaman üç ve dört tel sayısı ile icra edilen ve Anadolu Alevi kültürünün oluşum zamanından bu zamana inançsal ve kültürel değerlerin taşınmasında önemli yeri olan ikitelli cura, genelde Anadolu kültürü özelde Alevi kültürü adına küçük yapısıyla büyük öneme sahip olmuştur.

Alevi cem törenlerinin² ayrılmaz kutsal çalgısı bağlama, Anadolu'da iki telli ve üç telli yapılarıyla çeşitlilik göstermektedir. İkitelli; Alevi inancını, felsefesini ırızva, ruzba gibi yöresel isimleriyle geçmişten günümüze taşıyan en eski bağlama çeşididir. Ruzba düzeni ve/veya Alevi düzeni (Korkmaz, 2016: 51) olarak bilinen düzenle (La-Mi) çalınan ikitelli cura özellikle Kahramanmaraş-Elbistan, Malatya-Arguvan gibi Alevi-Bektaşî kültürünün yoğun olduğu yörelerde semah ve deyiş icralarında kullanılmaktadır. Bir eğlence aracı olmaktan çok ibadetin bir parçası olan ikitelli bağlama/cura, inancın ilkelerini, felsefesini, yol önderlerine olan bağlılığın ve sevginin yaşatılmasında, aktarılmasında âşıklara/zakirlere yol göstermiş, bu özelliği ile de kültürün önemli bir simgesi olmuş ve kutsallaştırılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, oldukça köklü bir geçmişi olan eski yöresel söylemleriyle ırızva, ruzba olan günümüzde ise daha çok ikitelli bağlama/cura olarak tanımlanan çalgının yapısı, icra biçimi ve aktarımı ile birlikte aynı zamanda bir kültürün aktarılması ve yaşatılmasındaki önemli payını incelemektir. Çalışmada ayrıca ikitelli curanın (ruzba) yüzyılları aşarak günümüze aktarılmasının sağlanmasında en önemli ve en son halkalardan biri olan ikitelli cura ustası Âşık Nesimi Çimen'in rolü üzerinde durmak ve bu süreçteki önemini belirtmek amaçlanmıştır.

Araştırmanın Kapsamı

Çalışmanın kapsamı dâhilinde Doğu ve Güneydoğu'da Alevi inanç ve kültürünün yoğun yaşandığı yörelerde icra edilen ikitelli curanın yapısı, icra biçimi ve kültüre katkısı ele alınarak incelenecektir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, verilerin toplanmasında kaynak taraması ve yapılanmış görüşme yöntemleri kullanılmıştır. "Tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır" (Karasar, 2014: 77). Görüşme, sözlü iletişim yoluyla veri toplama (soruşturma)

² Alevilerin-Bektaşîlerin cemaatle birlikte yaptığı, ibadet olarak algılanan kutsal tören (Korkmaz, 2016: 148).

teknîğidir. Görüşme bireysel ve grupça olmak üzere, iki şekilde yapılır. Görüşmeler uygulanan kuralların katılığına göre yapılanmış, yarı yapılanmış ve yapılanmamış olarak üçe ayrılır. Konumuz kapsamında kullanılan yapılanmış görüşme, "...daha çok, önceden yapılan ve ne tür soruların ne şekilde sorulup, hangi verilerin toplanacağını en ayrıntılı biçimde saptayan "görüşme planı"nın aynen uygulandığı bir görüşmedir" (Karasar, 2014: 165-167).

Bulgular

Yöresel eski söylemleri 'ırızva', 'Ruzba', 'Bulgari' olan günümüzde ise daha çok 'İkitelli Bağlama', 'İkitelli Saz', 'İkitelli Cura' şeklinde adlandırılan çalgı, yapısıyla çalım biçimiyle Anadolu'da kullanılan en eski sazları tanımlamaktadır. 'İkitelli' isminin geçtiği en eski tarihli edebi örnek 14. yüzyılda yaşamış olan Alevi-Bektaşî ozanı Kaygusuz Abdal'a aittir. Bu şiir hem ikitelli sazın varlığını ve tarihteki derinliğini hem de Alevi kültüründeki yerini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

"Otuz kopuz, kırk çeşte, elli ıklığı rebab
Hup çalınsun odada «ikitelli saz» ile" (Gazimihal, 1987: 123)

"ırızva" ve "Ruzba" Üzerine Yapılan Değerlendirmeler

İkitelli curanın yöresel söyleme biçimleri olan ırızva ve ruzbanın Anadolu'daki kullanım özellikleri hakkında folklor araştırmacıları tarafından şu bilgiler kaydedilmiştir: Anadolu'da ırızva, ruzva, ruzba, ravza gibi yöresel farklı söylenişleri olan sazlar genellikle 3 telli ve 13 perdeli olarak tanımlanmıştır. Bahaeddin Ögel'in "Türk Kültür Tarihine Giriş, Türk Halk Musikisi Aletleri" çalışmasında yer alan Ali Rıza Yalğın'ın tespitlerine göre ırızva dört burmalı, üç tellidir. Üst tele baş tel, ikinci tele orta tel, alt tele ise sarı tel denir. Burmalardan biri kullanılmaz. ırızvanın ikinci adı karadüzen'dir. ırızvaların büyüğüne 'Baz', küçüğüne 'Cura' denir. ırızvalarda perde sayısı on üçtür. Cura ırızvalarda, perdelerin genişlikleri biraz daralmaktadır. Ancak sayıları, yine on üçtür. Şehirlerde altı telli ırızva görülse de bunlar gerçek karadüzen değildir (Ögel, 1987: 76-77).

Dr. Mehmet Özbek, Yalğın'ın ırızva ile ilgili tespitlerine atıfta bulunarak bu çalgının ikitelli bir saz olduğunu şu sözlerle aktarır: "ırızva (rıızva) Toros Türkmenlerinin çaldığı iki öbek telli cura. Adana-Düziçi-Gökçayır köyünde yaptığımız araştırmada Köroğlu takma adla Mehmet Ova'nın ırızvası ikişerden iki öbek telli olup, üst teller alt tele göre tam dördütlü pes akortlanmıştır. Tezene kullanmadan parmakla çalıyordu. Bu akort ve çalış biçimi Kazak, Özbek Türklerinin dütar çalışlarıyla aynıdır. Ali Rıza Yalğın aynı yörede yaptığı araştırmada dört burgulu 3 telli ırızva tespit ettiğini belirtir. Bu durumda alt tel çift olmalıdır. ırızvanın yaygın olan türü iki öbek telli olanıdır" (Özbek, 2014: 95).

Nejat Birdoğan, ırızva hakkında Yalđın'ın aktardığı bilgileri tekrar ederken farklı olarak iki telli ırızvaların da kullanıldığını belirtmiştir (Birdoğan, 1988: 81).

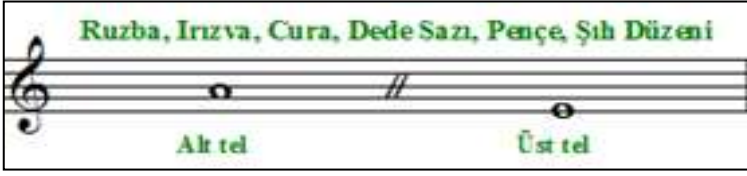
Melih Duygulu ırızva ile ilgili olarak "Kelimenin ravza, rızva, ruzba gibi kullanımları varsa da yaygın olanı ruzba'dır. ... İki grup telli olanlar iki, üç ve dört telli; üç grup telli olanları üç- altı telli olabilir" bilgilerine yer vermiştir (Duygulu, 2014: 245).

Esat Korkmaz ruzba hakkında řu bilgileri aktarmıştır: Alevi-Bektaş cemlerinde özellikle semahlar okunacağı zaman orta tel çıkartılarak ikitelli ruzba düzenine geçilir. Ruzba'nın üç teli (La-Re-Mi) olarak akortlanır. Semah çalınacağı zaman ruzba düzenine geçilerek gerekli değişiklik yapılır. Ruzba mızrapla değil tırnakla çekilir. Bu nedenle ruzba çalmak yerine pençe vurmak veya pençe atmak denir (Korkmaz, 2016: 582). 'Ruzba düzeni' aynı zamanda 'Alevi düzeni' olarak tanımlanmaktadır (Korkmaz, 2016: 51).

Tanımlardan ve değerlendirmelerden görüldüğü üzere ırızva, ruzba diye tanımlanan sazların yapısı hakkındaki çelişik bilgilerin en temel nedeni sazın tel sıra sayısına göre değil, tel sayısına göre adlandırılması ve değerlendirilmesi olmuştur.

İkitelli Curanın Yapısal Özellikleri

Anadolu'da ikitelli cura, yöresel müzik özelliklerine, kullanan kişinin becerisine ve ihtiyaca göre farklı ölçüleriyle biraz büyük biraz küçük, farklı tel sayısı ile, farklı düzen ve çalım tekniği ile kullanılmaktadır. Bu sazlar zamanla yöresel isimleriyle değil tel sayısına göre iki telli, üç telli veya dört telli olarak tanımlanmıştır. Bu tel sayısına göre isimlendirmeler düzen, çalım biçimi ve tel sıra sayısı dikkate alınmadan yapıldığından bir bilgi karmaşasına sebebiyet vermiştir. Öyle ki, iki sıra telden oluşan bir sazda yalnızca "alt tel ve üst tel" vardır. Altta "bir", üstte "bir" tel olduğunda ikitelli olarak isimlendirilen bu çalgı, daha çok gür -yüksek- ses elde etmek amacıyla bazen alta "iki", üstte "bir" tel bağlanarak tel sayısı üçe çıkarılır ve buna bakarak çalgı üç telli olarak isimlendirilir bazen de alta "iki", üstte "iki" tel veya Nesimi Çimen de görüldüğü gibi alta "üç", üstte "bir" tel bağlanarak tel sayısı dörde çıkar ve bundan dolayı çalgı dört telli olarak tanımlanır. Bu da bir yanlışlığı beraberinde getirmektedir. Halbuki bu sazlarda tel sayısı kaç olursa olsun iki sıra tel vardır. Buna uygun düzen verilir ve bu düzene uygun icra edilir. İkitelli cura düzeni geleneksel olarak dörtlü aralıkta alt tel "La" üst tel tam dörtlü pes "Mi" sesine ayarlanır. Dolayısıyla iki sıra telli ve iki sesli olan bu sazların tel sayısı kaç olursa olsun "ikitelli"dir.

Şekil 1. Irızva, Ruzba / Bulgarı Düzenleri (Duygulu, 2014: 69-70)

Resim 1. İkitelli Sazın Alt -Üst Tel Bağlanış Şekli³

Doğu yörelerinde kullanılan Irızvanın (ruzba) geleneksel yapısında, tekne kısmı balta biçimindedir ve şelpe tekniği ile çalınır. Baltasaz konik tekneli, iki ile altı telli ve yedi-on yedi perdeli olmakla beraber Alevi-Bektaşilerde genellikle on iki perdelidir (Parlak, 2000: 124-126). Baltasaz ayrı bir saz çeşidi değildir. İki telli ve üç telli olarak icra edilir. Baltasaz kavramı sazın akort ve çalım farkından değil sazın fiziki özelliğinden dolayı kullanılan bir tabirdir. Genellikle Alevi dedeleri ve âşıklarının kullandığı bu saz formuna 'Dede sazı' veya 'Âşık sazı' da denilmektedir. Ancak Parlak'ın belirttiği gibi yakın zaman önce bir çok yörede armudi tekne formunun benimsenmesiyle konik tekneli baltasazlar terk edilmiştir. Buna bağlı olarak da 'Irızva' ve 'Karadüzen' gibi adlandırmalar hemen hemen yörelerinde bile kaybolmuştur. Ancak bu saz adlarından baltasaz deyimine ise günümüzde hâla bilinmektedir. Bunda özellikle Malatya (Arguvan) ve Kahramanmaraş (Elbistan) Alevi dedelerinin ısrarla bu sazları tercih etmesi ve baltasaz deyimini yaşatması etkili olmuştur (Parlak, 2000: 132). Baltasazların eski yapımlarında göğüs çam, ladin türü ağaçlardan, el ile çalmaya uygun olarak bombeli yapılı ve tekne de özellikle kapakta iki veya üç delik bulunurken alt eşiğin altında büyük delik uygulaması yoktur (Ozanoğlu, 2011: 101; Parlak, 2000: 124).

³ Makbule Oral bağlama koleksiyonu. (Görüntüleme Tarihi: 06.03.2018)

Resim 2. Baltasaz-İrızva⁴

Resim 3. Baltasaz-İrızva⁵

Resim 4. Büyük Boy Baltasaz-İrızva⁶

İkitelli (Ruzba) Çalma Tekniği

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan ikitelli bağlama-cura icrasında kullanılan en eski ve köklü bağlama çalma tekniği el ile çalma tekniğidir. El

⁴ Makbule Oral bağlama koleksiyonu. (Görüntüleme Tarihi: 06.03.2018)

⁵ Yusuf Benli bağlama koleksiyonu. (Görüntüleme Tarihi: 07.03.2018)

⁶ Yusuf Benli bağlama koleksiyonu. (Görüntüleme Tarihi: 07.03.2018)

ile bağlama çalma Anadolu'da belli yörelerde 'pençe' ve 'şelpe' terimleriyle ifade edilmektedir. Aslen Farsça bir sözcük olan pençe, "penç: beş" anlamındadır. Bununla birlikte pençe, Alevi toplumunda tanrısal gücü simgeleyen el'i ifade eder. Pençe ile çalmada 'pençe vurma', 'pençe atma' deyimleri kullanılmaktadır ki bunlar, tırnakla-parmakla çekerek saz çalma anlamına gelmektedir. Ayrıca Alevilerde ruzba düzeni de denilen pençe düzeni adında bir de akort biçimi bulunmaktadır. Pençe; Malatya (Arguvan), Kahramanmaraş (Elbistan), Gaziantep, Şanlıurfa (Kıyas köyü), Tunceli, Sivas, Tokat, Amasya gibi yörelerde el ile saz çalmaya verilen addır (Parlak, 2000: 108-109).

El ile çalmayı ifade eden diğer bir terim de şelpe (şerpe)'dir. Araştırmalara göre şelpe Asya kökenli 'Çertme' kelimesinden türetilmiştir. Anadolu'da çertme, çerepene, çertik gibi farklı söyleyişleri bulunan çertme genel olarak parmağın tırnak veya fiske vuruşu anlamında kullanılmaktadır. Şelpe özellikle Kayseri (Sarız), Kahramanmaraş (Elbistan), Erzincan, Erzurum yörelerinde el ile çalmaya karşılık kullanılmış (Parlak, 2000: 110-113).

El ile İkitelli Cura Çalmada "Sağ El Tekniği"

El ile bağlama çalma tekniğinde sağ elin fonksiyonu çok önemlidir. Anadolu'da sağ elin hareketlerinden kaynaklı "bütün tellere vurma", "tel çekme" ve "parmak vurma" olmak üzere üç temel çalım tekniği oluşmuştur. Alevi ikitelli cura ustalarının çalma biçimlerinde ağırlıklı olarak "bütün tellere vurma" ve "tel çekme" tekniği kullanılmaktadır.

"Bütün Tellere Vurma Tekniği"

Bu teknik, aynı zaman da pençe veya şelpe olarak bilinen el ile bağlama çalma tekniklerinden biridir. Pençe vurmak da denilen bu teknik, genellikle bütün tellere aynı anda vurarak uygulanmaktadır. "Pençe vurma yönteminde yukarıdan aşağıya doğru yapılan vuruşlarda parmakların dış yönü, aşağıdan yukarıya doğru yapılan vuruşlarda da parmakların iç yönü kullanılmaktadır" (Sağ ve Erzincan, 2009: 173).

"Tel Çekme Tekniği"

Tel çekme tekniği, parmakla teli çekerek ses çıkarmayı ifade eder. Bu teknikte genellikle alt tel sağ işaret parmağıyla aşağıdan yukarı, üst tel ise sağ başparmakla yukarıdan aşağı çekilerek uygulanmaktadır. "Tel çekme tekniğinde; ses çıkarma yöntemi olarak sağ el parmaklarının sadece iç yönü kullanılır" (Sağ ve Erzincan, 2009: 179).

El İle İkitelli Cura Çalmada "Sol El Tekniği"

El ile bağlama çalma tekniğinde sağ elin yanı sıra sol elin kullanımı da oldukça önemlidir. El ile ikitelli cura çalmada sol elin; bütün tellere vurma, tel çekme ve parmak vurma tekniklerine göre ayrı işlevleri vardır. Sol elin, iki temel kullanım şekli vardır:

1. Sağ elin her vuruşuna karşılık sol elle bir veya iki perdeye basmak.

2. Sağ el ile hiç vuruş yapmadan sol el ile perdeye çarpma ve çekme tekniği ile bir veya birkaç ses çıkarmak.

El ile bağlama çalmada sol elin bir diğer uygulaması da 'vibrasyon' tekniğidir. Sol el ile vibrasyon iki şekilde yapılmaktadır:

1. Sol elin parmaklarıyla telleri aşağı yukarı çekmek.

2. Sol el parmakları ile herhangi bir sesin yarım ses veya tam ses tizindeki bir sese peş peşe hızla parmak vurup çekmek.

El ile çalmada sol elin bir başka fonksiyonu da ezginin asıl seslerinin yanında eşlik sesleri basmasıdır. Eşlik sesleri düzenlere göre değişir. Bu ses bazen boş tel bazen sürekli basılan üçlü, dördü, beşli aralıkta seslerden oluşur. İkitelli cura çalım tekniğinde, akort biçiminden kaynaklı olarak ezgi alt telde çalınırken üst telde bazen boş bazen üçlü, dördü, beşli aralıkta baskılar yapılarak eşlik sesi oluşturulur ve bu sesler sürekli duyurulur. Bu icra biçimiyle ana ezgiye eşlik eden seslerle geleneksel anlamda bir çoksesli duyum oluşmaktadır.

Âşık Nesimi Çimen ve İkitelli Cura İcrası

Konumuz kapsamında Alevi geleneğinde özel bir yeri ve icra tekniği olan ve cem törenlerinde özellikle semahların icrasında kullanılagelen ancak zamanla cem dışında deyişlerin icrasında da kullanılır olan ikitelli bağlamanın pek çok yerel icracısı olmuştur. Âşık İbreti, Mücrimi, Hasan Hüseyin Orhan, Meftuni, Tacim dede bunlardan bazılarıdır. Ancak ikitelli bağlama-curanın, yerelden ulusala ve uluslararasına taşınmasında ve tanınmasında en büyük rolü Âşık Nesimi Çimen üstlenmiştir.

Âşık Nesimi Çimen'in Yaşamı

1931 yılında çocukluk döneminin geçtiği Adana'nın Saimbeyli Fatmakuyu köyünde dünyaya gelen Nesimi Çimen, 1941 yılında 11 yaşlarındayken oradan Kayseri-Sarız-İncemağara köyüne göç eder. Daha sonraki zamanlarda belli dönemlerde Adana Kozan-Kadirli ilçeleri, Kahramanmaraş-Elbistan-Sevdili köyü ve İstanbul gibi farklı coğrafyalarda yaşamını sürdürmüştür. İlkokul birinci sınıfı üç ay okuyan Nesimi Çimen 43-45 yaşlarında dışarıdan sınavlara girerek ilkokul diploması alır. Nesimi Çimen ailesinden gördüğü ve etkilendiği cura çalmaya 12-13 yaşlarında başlar. Nesimi Çimen, geçimini sağlamaya amcasından öğrendiği kalaycılıkla başlar ve 1961 yılına kadar bu meslekle uğraşır. Aynı yıllarda Yaşar Kemal ile tanışır ve İstanbul'a gider. Bir mozaik fabrikasında 9 ay işçi olarak çalışır. 1962'de fabrikadan çıkışı verilen Nesimi, öncesinde sembolik olarak icra ettiği curayı kitleler önünde âşık sıfatıyla çalmaya başlar ve tamamen bu işe yönelir. Nesimi Çimen, ilk zamanlar usta malı eserler seslendirirken 1967 yılından itibaren kendi görüş, yetenek ve algısıyla gönlünden kopan şathiye (taşlama), methiye (güzelleme), düvaz, deyiş gibi

edebi formlarda inançsal, felsefik, toplumsal ve siyasi içerikli eserler seslendirmeye başlar. Nesimi, Türkiye dışında 1970 yılından itibaren Fransa, Almanya, İsveç gibi çeşitli ülkelerde konserler verir ve radyo-televizyon programlarına katılır. 1976 yılında Fransa’da bir plak çalışması da yapan Nesimi, sanatını icra ederek iktideli curayı yurt dışında tanıtır. Nesimi Çimen aynı zamanda “Cura Plak” adında bir de müzik yapım şirketi açmıştır (Gürgün, 2013: 75-77; KK-1).

Mazlum Çimen ile yapılan görüşmeden edinilen bilgiye göre âşıklık hayatı boyunca hem kaynak kişi olarak taşıdığı usta malı eserleri hem de kendi ürettiği eserleri seslendiren Âşık Nesimi Çimen’in kimi kayıtlı kimi kayıt altına alınmamış yaklaşık olarak 300-350 civarında eseri bulunmaktadır. Mayıs 2017’de Türkiye Müzik Eseri Sahipleri Meslek Birliği’nde (MESAM) yaptığımız arama sonucunda, 100 Nesimi Çimen eserinin resmi olarak kayıt altına alınmış olduğu tespit edilmiştir

Nesimi Çimen yaşamında müziğin dışında oyunculuğa da yer vermiştir. Halk Oyuncuları Tiyatrosunda yer alarak “Devri Süleyman”, “Teneke”, “Pir Sultan Abdal” oyunlarında oynar. 1969⁷ yılında Atıf Yılmaz’ın çektiği “Murad’ın Türküsü”⁸ filminde kendi İsmi ile rol alır. Nesimi, ayrıca İstanbul’da bulunduğu yıllarda 1964’lü yıllarda Türkiye İşçi Partisinde (TİP) aktif olarak çalışır (Gürgün, 2013: 67; KK-1).

Şekil 2. “Murad’ın Türküsü” Sinema Filmi Afişi ve Künyesi⁸

⁷ Nesimi Çimen’in rol almış olduğu “Murad’ın Türküsü” filminin yayın tarihi Mazlum Çimen ile yapmış olduğumuz görüşmede 1969 olarak kaydedilmiştir ancak yapılan araştırmada Türk Sinemaları Araştırmaları internet sitesinde filmin yayın tarihi 1965 olarak gösterilmektedir.

⁸ “Murad’ın Türküsü” Filminin Afiş ve Künye Görseli (www.tsa.org.tr), (Erişim: 06.03.2018)

Resim 5. "Muradın Türküsü" Sinema Filminden Nesimi Çimen Kareleri⁹

Nesimi Çimen 2 Temmuz 1993 Sivas olaylarında hayatını kaybeder. Cenazesi İstanbul Karacaahmet mezarlığına defnedilmiştir.

Sanat Anlayışı

Nesimi Çimen, Alevi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Soyunda dedelik olan Nesimi'nin çocukluğu Alevi inancının ibadet biçimi cem törenlerinde ve muhabbet ortamlarında geçer. Dolayısıyla Nesimi'nin sanat anlayışı cem törenlerinde ve muhabbet ortamlarında edindiği görgü ile şekillenmeye başlamıştır. Kültürel ve inançsal değerlerin sazla sözle yaşatıldığı ve aktarıldığı bu ortamlarda Alevi edebiyatı ve müziği zakirler/halk ozanları tarafından üretilir ve icra edilir. Alevi öğretisi, felsefesi, yol önderleri Hz. Ali başta olmak üzere on iki imamlar, Ehlibeyt ve Hacı Bektaşî Veli'ye olan derin sevgi ve bağlılık deyiş, düvaz-ı imam, semah, nefes, mersiye gibi edebi-müzikal formlarla seslendirilir ve gelecek kuşaklara aktarılır. Nesimi Çimen, içine doğduğu inanç ve yaşam koşulları içinde kaçınılmaz olarak bu sanatla tanışır ve uygulayıcısı olur. Nesimi, cura çalmaya başlama sürecini ve eğitimini şöyle aktarır:

"Kimseden öğrenmedim. Yalnız, çalan var bizde... Alevi toplumu taa öteden beri çalar çünkü Alevi toplumu ibadetini sazla yapar. Cem de dede saz çalar ve de dua, ilahi okurdu. Sazla okurdu. Bizde Alevi toplumunun dede sınıfından olduğumuz için bizde çalan vardı. Babam çalardı, amcam çalardı, dayım çalardı dayımın oğlu çalardı ordan bana da geliyor." (Gürgün, 2013: 75).

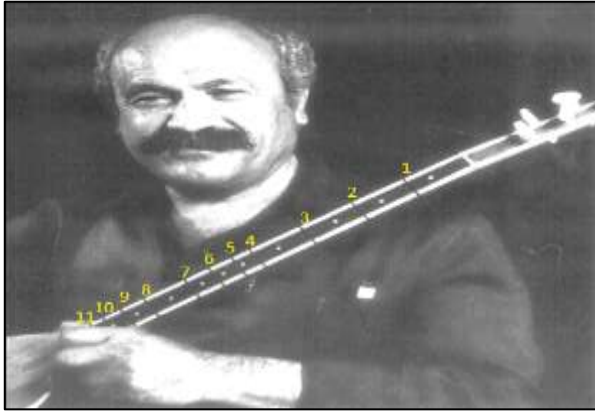
Nesimi Çimen, icra ettiği ikitelli curanın yapısı ve çalım tekniği ile ilgili şu bilgileri aktarmıştır: "Benim çaldığım cura on bir perde dört tel. Üç alt, bir üst orta tel yok benimkinde, iki ses. Şelpeyle çalınır, parmaklarla, mızrapsız" (Gürgün, 2013: 75). Bu sözlerini şu şekilde özetleyecek olursak Nesimi'nin çaldığı ikitelli cura 11 perdeli, iki sıra telli ve iki seslidir. Ancak

⁹ "Muradın Türküsü" Film Kareleri (www.youtube.com), (Erişim: 06.03.2018)

Nesimi, daha yüksek ses elde etmek amacıyla alt tele “üç”, üst tele “bir” tel takarak tel sayısını dört tele çıkararak icra etmiştir.

Resim 6. Nesimi Çimen ve 11 perdeli İkitelli Cura¹⁰

Resim 7. Nesimi Çimen ve 11 Perdeli Cura¹¹

Nesimi'nin ifade ettiği gibi ikitelli curanın geleneksel icra biçimi şelpe, pençe diye adlandırılan elle çalma tekniğine dayanır. Nesimi Çimen yaşadığı dönemde bu geleneksel çalgının icrasını yerelin dışına çıkararak ulusal ve uluslararası düzeyde özellikle Almanya, Fransa, İsveç, Hollanda gibi ülkelerde gerçekleştirmiş tek âşık olmuştur. Geleneksel çalma biçimini geliştirerek kendi çalım tarzını yaratmıştır. Bu nedenle bu çalgıya ve icra biçimine 'Nesimi Sazı' da denilmektedir.

Nesimi'nin icra ettiği ikitelli curanın akort biçimi alt tel “La”, üst tel pes dörtlü “Mi” sesine ayarlanır. Nesimi ikitelli curasında “Si” sesi yaklaşık bir koma pes, “Fa” sesi özellikle karara giderken komalı (#) olarak kullanılır.

¹⁰ Görsel kaynağı <https://www.google.com.tr> (Erişim: 06.03.2018)

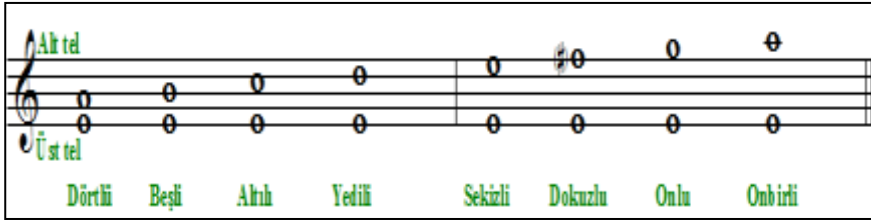
¹¹ Görsel kaynağı <https://www.google.com.tr> (Erişim: 06.03.2018)

Nesimi ikitelli curasında alt tel boş “La” olarak kabul edildiğinde perde sıralaması şu şekilde olmaktadır:

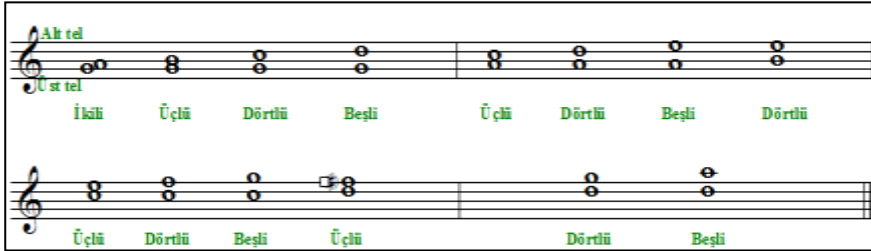
Şekil 3. Nesimi İkitelli Cura “Alt Tel” Sıralaması

Bu akort biçimiyle ikitelli cura, üst telde (Sol, La, Do) sesleri eşlik sesi olarak alındığında ikili-üçlü-dörtlü-beşli ve üst tel boş (Mi) eşlik sesi olarak alındığında altılı-yedili-sekizli-dokuzlu-onlu aralıkların birlikte duyurulduğu iki sesli bir icra şekline sahiptir. İkitelli Cura icrasında üst tel boş eşlik sesi olarak kullanıldığında şu aralıklar oluşmaktadır:

Şekil 4. İkitelli Cura İcrasında Üst Tel Boş Eşlikli Aralıklar

İkitelli Cura icrasında üst tel (Sol, La, Si, Do, Re) sesleri eşlik sesi olarak kullanıldığında şu aralıklar oluşmaktadır:

Şekil 6. İkitelli Cura İcrasında Görülebilen Diğer Aralıklar

Nesimi Çimen sanat hayatında baltasaz ve armudi formda olan cura biçimlerinin her ikisini de icra etmiştir.

Resim 8. Nesimi Çimen ve Baltasaz Cura¹²

Resim 9. Nesimi Çimen ve Armudi formda Cura¹³

Türkiye’de bu sanata ilginin azaldığı ve bu nedenle kendisiyle birlikte yok olacağı endişesi taşıyan Nesimi, ülkesinin aksine Avrupa’da (büyük çoğunluğu yabancı müzisyen ve dinleyiciler) büyük bir ilgi görür ve sık sık Avrupa’da konserler verir, radyo ve televizyon programlarına katılarak hem Anadolu Alevi Müziğinin hem de ikitelli curanın tanınmasında önemli bir rol oynamıştır.

¹² Görsel kaynağı <https://www.google.com.tr> (Erişim: 06.03.2018)

¹³ Görsel kaynağı <https://www.google.com.tr> (Erişim: 06.03.2018)

Sonuç

İkitelli cura (ruzba) icrası, aktarımı ve Âşık Nesimi Çimen'in bu bağlamdaki yeri ve önemi üzerine yapılan bu araştırmada elde edilen bilgiler ışığında şu sonuçlara varılmıştır:

Sözlü kültür ortamlarında oluşan gelenek, uygulama ortamlarında doğal bir etkilenme süreciyle kuşaktan kuşağa geçerek kendini var eder ve yaşatır. Bu doğrultuda ikitelli cura Alevi geleneğinde kültürel bir olgu olarak toplumsal hafızada yerini alarak günümüze kadar aktarılmıştır. Diğer taraftan ikitelli cura kültürel kodların aktarılmasında sözü pekiştirici ve kolay öğrenilir kılarak Alevi öğretisinin gelecekle bağımlı oluşturmada önemli bir araç olmuştur.

Alevi-Bektaşî kültüründe önemli bir yeri olan ikitellinin adı 14. yüzyıl Kaygusuz Abdal şiirinde görülmektedir. Bu bağlamda ikitelli sazın bu kültürdeki kullanımı Anadolu Alevi kültürünün oluşum yıllarına kadar uzanmaktadır. O zamandan bu zamana ikitelli bağlama âşıkların/zakirlerin elinde yaşatılmış ve günümüze aktarılmıştır. Bu süreçte Âşık Nesimi Çimen bilinçli ve ısrarlı çabasıyla ikitelli cura icra ederek bu çalgının toplum hafızasındaki yerini korurken aynı zamanda unutulmuş olarak yok olmasının önüne geçmiştir. Bu anlamda Âşık Nesimi Çimen kültürel bir değer korumasında ve aktarılmasında önemli bir misyon üstlenmiştir.

Irızva ve ruzba da denilen ikitelli cura kendine özgü bir düzen ve çalım tekniği ile icra edilmektedir. Zaman zaman tel sayısı dikkate alınarak üç telli ve dört telli gibi tanımlamalar yapılsa da aslında bu, çalgının sesini yükseltmek ve güçlendirmek için alt tele ve üst tele fazla tel takılmasından başka bir şey değildir. İkitelli cura iki sıra telden oluşan ve dörtlü La-Mi aralıkta akortlanan iki sesli bir yapıya sahiptir.

Nesimi Çimen'in icra ettiği iki sıra telli ve iki sesli bir yapıya sahip olan ikitelli cura, çalım tavrıyla Teke yöresi ikitelli curasından farklıdır. Alevi geleneğinin yaşandığı Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde özellikle Maraş, Malatya, Kayseri-Sarız yörelerinde kullanılan ve bu kültüre göre şekillenen ikitelli cura, icra biçimiyle özgün ve tektir.

İkitelli cura (ruzba) icrasında, ana ezgi alt telden çalınır üst tel ise ana ezgiye eşlik sesi yani dem ses olarak kullanılır. Nesimi Çimen cura icrasında üst tetrakortlarda dem ses olarak çoğunlukla üst tel boş (Mi) kullanmıştır. Karara doğru geldiğinde ise eşlik sesi olarak bazen üst tel boş (Mi) bazen de Sol, La, Do seslerini basarak kullanır ve böylece ikili, üçlü, dörtlü, beşli aralıkları birlikte duyurur.

İkitelli sazının günümüz koşullarında uygulama alanında ve eğitim alanında yeterli ilgiyi görmediği, bu nedenle yeni nesil tarafından yeterince tanınmadığı ve icra edilmediği tespit edilmiştir. Unutulmaya yüz tutmuş ve daha ileriki aşamada ise yok olmakla karşı karşıya olan ikitelli sazın

korunması ve geleceğe aktarılması için önerilen öncelikle eğitim kapsamına alınması ve daha çok icra edilir kılınarak yeni nesille buluşturulmasıdır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- BİRDOĞAN, Nejat (1988). *Notalarıyla Türkülerimiz*. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.
- DURBİLMEZ, Bayram (2010). "Âşıklık Geleneklerinde Saz". *Millî Folklor*, S. 85, 148-158.
- DUYGULU, Melih (2014). *Türk Halk Müziği Sözlüğü*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- EKİCİ, Savaş (1993). *Ramazan Güngör ve Üç Telli Kopuzu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Yayınları.
- GAZİMİHAL, Mahmut Ragıp (1975). *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- GÜRGÜN, Abdullah (2013). "Nesimi Çimen: Ben Halkın Kendisiyim". *Berfin Bahar Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Yıl: 19, Sayı: 185.
- KARASAR, Niyazi (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- KORKMAZ, Esat (2016). *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ant Yayınları.
- OZANOĞLU, Tanju (2011). *Anadolu Halk Çalgıları. Telli Çalgılar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin (1987). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 9, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ÖZBEK, Mehmet (2014). *Türk Halk Müziği El Kitabı I Terim Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- PARLAK, Erol (2000). *Türkiye'de El ile (Şelpe) Bağlama Çalma Geleneği ve Çalış Teknikleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SAĞ, Arif ve ERZİNCAN, Erdal (2009). *Bağlama Metodu Cilt I. Araştırmalar ve Repertuvar*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Sözlü Kaynaklar

- KK-1: Mazlum Çimen, Kahramanmaraş/Elbistan 1958, İ.D.K-Bale Bölümü Mezunu, Sanatçı/Yapımcı. (Görüşme: 23. 12. 2015).